

Interactie en communicatie met dove mensen

een kleine gids

Interactie en communicatie met dove mensen

een kleine gids

Myriam Vermeerbergen & Heidi Salaets

In samenwerking met
Fevlado vzw & Het Reddend Gebaar

IGI Publishing

Samenstelling

Myriam Vermeerbergen & Heidi Salaets
Taalgroep Vlaamse Gebarentaal & Onderzoeksgroep Tolkwetenschap
KU Leuven

In samenwerking met
Fevlado vzw, Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties
Het Reddend Gebaar

Vormgeving

Joeri Cornelis

Voor het eerst uitgegeven in Ierland in 2016 door:

IGI Publishing
48 South William Street, Dublin 2, Ireland
www.interesourcegroup.com

Myriam Vermeerbergen & Heidi Salaets
Interactie en communicatie met dove mensen. Een kleine gids.
Dublin, IGI Publishing, 2016, 42 pp.
ISBN 978-1-907300-06-6

© IGI Publishing 2016

Niets van deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het Justisigns-project werd gefinancierd met de steun van de Europese Commissie. De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteurs; de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de informatie die erin is vervat.

Deze gids is bedoeld als leidraad voor politiemensen die in contact komen met dove en slechthorende personen. De gids maakt deel uit van het JUSTISIGNS-project.

JUSTISIGNS is een onderwijs- en opleidingsproject dat kadert binnen het Europese Lifelong learning programma. Het centrale thema van het project is de toegang tot justitie voor leden van de Dovengemeenschap en de rol van gebarentaaltolken daarbij (www.justisigns.eu). Het project spitst zich voornamelijk toe op de contacten met politiediensten. Politiemensen komen immers dikwijls als eersten in aanraking met slachtoffers, daders of getuigen van misdrijven van allerlei aard (diefstallen, stalking) of van gebeurtenissen die een juridisch karakter kunnen krijgen (verkeersongevallen bijvoorbeeld). Doeltreffende communicatie tijdens de contacten van dove en slechthorende personen met de politie is dan ook een belangrijke voorwaarde voor een correct verloop van alle daaropvolgende juridische procedures.

In het kader van het JUSTISIGNS-project hebben we vastgesteld dat de contacten tussen dove personen en de politie weleens stroef verlopen. Dat blijkt vooral een gevolg te zijn van misverstanden en/of een gebrek aan informatie. Hieraan willen wij met deze gids tegemoet komen. We zijn blij dat we hebben kunnen samenwerken met Fevlado vzw, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties, en met het Reddend Gebaar.

Dit boekje bestaat uit drie delen. Het eerste deel bevat achtergrondinformatie over dove en slechthorende personen, over communicatie in gesproken taal, geschreven taal en gebarentaal en over communiceren in samenwerking met een tolk. In deel 2 geven we tips die de interactie en communicatie met dove en slechthorende personen kunnen verbeteren. Deel 3 dan is een kort deel met praktische informatie: publicaties en websites voor wie meer wil weten, informatie over Fevlado vzw en het Reddend Gebaar en meer informatie over het JUSTISIGNS-project.

We willen erop wijzen dat de informatie en aanbevelingen in deze gids enkel bedoeld zijn om de interactie en communicatie met dove en slechthorende personen vlot(ter) te laten verlopen. Het gaat hier niet om formele richtlijnen en het is uiteraard helemaal niet de bedoeling om eventuele bestaande officiële richtlijnen of procedures te vervangen.

Graag bedanken we Luc Clerbout, Carolien Doggen, Marieke Kusters, Lien Soetemans en Els Van Themsche voor hun opmerkingen en aanvullingen bij een eerste versie van deze tekst. Kristof De Weerdts stond model voor de foto's van de voorbeelden.

Nog even dit: in deze publicatie gebruiken we steeds "zij" en "haar" om te verwijzen naar tolken Vlaamse Gebarentaal. Dit omwille van de leesbaarheid maar ook omdat het nu eenmaal bijna steeds om vrouwen gaat.

Wij hopen dat u in deze gids interessante informatie vindt. Als u nog vragen zou hebben, kan u daarmee uiteraard ook bij ons terecht. Contactgegevens vindt u in deel 3 van deze gids.

Deel 1: Goed om te weten - nuttige achtergrondinformatie in een notendop.....	5
1. De “gemeenschap” van doven en slechthorenden	
Doven en slechthorenden.....	6
De Dovengemeenschap.....	7
2. Taal en communicatie	
Taalkeuze.....	8
Nederlands spreken en spraakafzien.....	9
Nederlands lezen en schrijven.....	11
Gebarentalen.....	12
De Vlaamse Gebarentaal.....	13
3. Meer over visuele communicatie	
Vingerspellen en naamgebaren.....	14
De rol van de mond.....	15
Gemotiveerde gebaren.....	16
Andere vormen van gestuele communicatie.....	17
4. Communicatie via een tolk	
Wat doen tolken?.....	18
Verschillende vormen van tolken.....	19
Gebarentaaltolken.....	20
Tolken Vlaamse Gebarentaal: opleiding en tolkvoorziening.....	21
Gerechtstolken Vlaamse Gebarentaal.....	22
Afstandstolken, Dove tolken en nog andere mogelijkheden.....	23
Deel 2: Tips - met het oog op een vlottere interactie en communicatie	25
1. Algemene tips voor een vlotte interactie	
Onder meer over zichtbaarheid, licht en contrast.....	26
Communicatievormen.....	28
2. Tips voor een vlotte communicatie	
Communicatie in gesproken taal.....	29
Communiceren via schrift.....	31
3. Tips voor het samenwerken met een tolk Vlaamse Gebarentaal	
Voor het gesprek of verhoor.....	32
Tijdens het gesprek of verhoor.....	33
Na het gesprek of verhoor.....	35
Deel 3: Meer weten?	37
1. Interessante websites en publicaties	
Over Vlaamse Gebarentaal en de Dovengemeenschap.....	38
Over gerechtstolken.....	39
2. Organisaties die aan deze gids meewerkten	
Fevlado vzw.....	40
Het Reddend Gebaar.....	40
3. Het JUSTISIGNS-project	
Thema en doelstellingen van het project.....	41
De partners en de promotor.....	41
KU Leuven, Campus Sint Andries Antwerpen – de Belgische partner.....	42
Contact.....	42

Deel 1

Goed om te weten

**de nodige achtergrondinformatie
in een notendop**

De “gemeenschap” van doven en slechthorenden

Doven en slechthorenden

- Met de term “doven en slechthorenden” wordt verwezen naar de volledige groep van mensen met een zeker gehoorverlies. Binnen die groep is er echter zeer veel variatie. Belangrijke verschillen zijn de graad van het gehoorverlies en de aanvangsleeftijd. Sommige mensen hebben een licht gehoorverlies van bij de geboorte, anderen worden op latere leeftijd volledig doof.
- In Vlaanderen zijn er zo’n 500.000 tot 800.000 personen met een licht tot matig gehoorverlies of met een ernstiger gehoorverlies dat pas op latere leeftijd is ontstaan (bv. ouderdomsdoven). Leden van deze groep kennen zelden Vlaamse Gebarentaal en communiceren vooral in het Nederlands.
- Daarnaast is er de Vlaamse Dovengemeenschap. Dit is een groep van zo’n 6.000 doven die de Vlaamse Gebarentaal verkiezen als eerste taal. Leden van deze groep worden ook “Vlaamse Gebarentaligen” genoemd - naar analogie met “Nederlandstaligen”, “Franstaligen”. Het gaat vaak, maar niet altijd, om personen die doof geboren zijn of al op vroege leeftijd zwaar slechthorend of doof zijn (geworden). Er zijn ook matig slechthorende en horende gebarentaligen (zie verder).
- In Vlaanderen wordt vaak nog de term “doofstom” gebruikt. Die term is niet correct: het is niet omdat men niet kan horen, dat men ook niet zou kunnen spreken (i.e. het is niet omdat men doof is, dat men ook stom zou zijn). Bovendien doet “stom” denken aan “dom”. Liever niet “doofstom” dus.
- Daarentegen is er niets mis met de term “doof”. U hoeft de term “dove persoon” dus zeker niet te vervangen door iets als “persoon met een auditieve beperking” of “mensen met een gehoorbeperking”, integendeel, liever niet “beperking”.
- Dove mensen verschillen van elkaar, net zoals alle andere mensen. Er zijn mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, hetero’s en holebi’s. Dove mensen verschillen uiteraard ook in temperament, intelligentie, vaardigheden en talenten. Dit is vanzelfsprekend, maar toch gebeurt het dat men op basis van een contact met één dove persoon die zich op een bepaalde manier gedraagt, conclusies trekt over de hele groep.

De “gemeenschap” van doven en slechthorenden

De Dovengemeenschap

- Het woord “Dovengemeenschap” schrijven we niet toevallig met een hoofdletter D. Het gaat hier immers om een groep mensen met een bepaalde culturele identiteit, en om een taalminderheidsgroep.
- Leden van de Dovengemeenschap delen een zeker gevoel van verbondenheid met en thuishoren bij andere dove mensen, vaak over de grenzen heen. Ze zien zichzelf in de eerste plaats als (cultureel) “Doof” en niet als “mensen met een handicap of beperking”. De handicap is dan ook vooral een gevolg van obstakels en barrières die de toegang tot en volledige deelname aan de (horende) maatschappij belemmeren.
- De term “doof” vanuit medisch perspectief betekent een gemiddeld gehoorverlies van 90 dB of meer aan het beste oor. Dat men vanuit medisch perspectief doof is, betekent niet automatisch ook lidmaatschap van de Dovengemeenschap.
- Omgekeerd zijn niet alle leden van de Dovengemeenschap ook medisch doof. Sommigen hebben een minder ernstig gehoorverlies of zijn horend, maar zijn opgegroeid in een gezin met dove ouders (en eventueel dove broers of zussen). Ze hebben van hun dove ouders de gebarentaal en het culturele “erfgoed” meegereggen.
- Sommige mensen met een gehoorverlies kiezen voor het dragen van een hoorapparaat, anderen niet. Sommigen hebben één of twee cochleaire implantaten (CI’s). Het gaat hier steeds om individuele keuzes die niets zeggen over het al dan niet lid zijn van de Dovengemeenschap.
- De Vlaamse Dovengemeenschap wordt vertegenwoordigd door Fevlado vzw, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties. Fevlado is een samenwerkingsverband, een koepel van meerdere organisaties. In Franstalig België is er de Fédération Francophone des Sourds de Belgique (FFSB). Op Europees niveau is er de EUD, de European Union of the Deaf en op wereldschaal is er WFD, the World Federation of the Deaf.

Taalkeuze

- De grootste groep van mensen met een gehoorverlies kent geen gebarentaal en gebruikt enkel een gesproken taal, in Vlaanderen meestal het Nederlands. Ook bij deze groep zijn er mensen voor wie de gesproken taal zeer slecht “hoorbaar” is, zelfs met een hoorapparaat en die daarom spraakafzien. Over hoe moeilijk dat is, hebben we het later nog.
- Leden van de Vlaamse Dovengemeenschap geven de voorkeur aan het gebruik van Vlaamse Gebarentaal. Omdat 95 tot 98% van de dove kinderen geboren wordt in een horend gezin, is Vlaamse Gebarentaal meestal niet de “moedertaal” van Vlaamse Gebarentaligen, maar het is wel hun eerste taal, in de zin dat ze die taal verkiezen en waar mogelijk gebruiken.
- Uit het feit dat we het hier hebben over “Vlaamse Gebarentaal” blijkt al meteen dat er niet één internationale gebarentaal is. Daarover hebben we het later meer uitgebreid.
- De meeste leden van de Dovengemeenschap zijn tweetalig en gebruiken naast een gebarentaal, bijna steeds ook de nationale of regionale gesproken taal, al dan niet in haar schriftelijke vorm. Vlaamse Gebarentaligen kennen en gebruiken dus ook het Nederlands. Sommigen kennen ook nog een andere gesproken taal maar vaak enkel de geschreven vorm daarvan. Vele dove jongeren bv. willen graag goed Engels kunnen lezen en schrijven, vanwege het belang van deze taal op het internet.
- Er zijn ook Vlaamse Gebarentaligen die nog een tweede of derde gebarentaal kennen, bijvoorbeeld omdat ze in het buitenland hebben gestudeerd, er een langere periode hebben gewoond, of een partner of vrienden hebben die een andere gebarentaal gebruiken.
- Gebarentalen werden lange tijd miskend en onderdrukt en ook vandaag nog worden ze soms beschouwd als een soort “hulpmiddel”, als een primitieve(re) vorm van communicatie. Daarom wordt er weleens een verband gelegd tussen het al dan niet gebruiken van een gebarentaal en intelligentie, of anders gezegd: men gaat er soms vanuit dat wie een gebarentaal verkiest minder verstandig is dan wie dat niet doet. Uiteraard is dit onterecht.
- Binnen de grote gemeenschap van doven en slechthorenden zijn er nog andere kleinere groepen die geen Vlaamse Gebarentaal en/of Nederlands gebruiken. Eén zo’n groep wordt gevormd door dove mensen met een bepaalde verstandelijke beperking. En er zijn natuurlijk ook dove of slechthorende nieuwkomers, die nog niet lang genoeg in Vlaanderen zijn om de regionale gebarentaal en/of gesproken taal te hebben geleerd.

Nederlands spreken en spraakafzien

- Spreken en spraakafzien (ook wel “liplezen” genoemd) zijn voor dove mensen niet vanzelfsprekend. Het zijn technieken die vaak met veel inspanning geleerd dienen te worden. Er bestaat ook zoiets als aanleg voor spreken en/of spraakafzien; niet iedereen is er even goed in.
- Nederlandse taalvaardigheid is meer dan spreken en spraakafzien alleen. Het is perfect mogelijk om als dove persoon zeer goed Nederlands te kunnen schrijven en lezen en toch de technieken van het spreken en/of spraakafzien niet zo goed te beheersen. Omgekeerd zijn er mensen die vrij vlot kunnen spreken, maar die niet goed Nederlands kunnen lezen of schrijven.
- Er is ook niet noodzakelijk een verband tussen goed spreken en goed spraakafzien. Sommige dove personen spreken goed en zijn goed verstaanbaar maar hebben moeite met spraakafzien. Dat wordt door de gesprekspartner weleens vergeten: hij/zij stelt vast dat de dove persoon goed spreekt en gaat er automatisch vanuit dat de communicatie zonder al te veel problemen in gesproken Nederlands kan verlopen. Maar om een gesprek te voeren moet de dove persoon niet enkel zelf spreken maar ook het gesproken Nederlands van de andere persoon verstaan.
- Het verwerven van het Nederlands verloopt voor dove baby’s, peuters en kinderen doorgaans erg moeizaam. Het Nederlands is een gesproken taal en dus niet of niet goed toegankelijk voor wie niet hoort. En een taal leren die niet goed toegankelijk is, is natuurlijk erg moeilijk. Nederlands verwerven is voor dove kinderen niet een min of meer automatisch proces zoals bij horende kinderen, maar iets wat met veel moeite en inspanning gaat en wat ook veel meer tijd vraagt.
- Spraakafzien is en blijft erg moeilijk, ook voor volwassenen. Het Nederlands, en gesproken talen in het algemeen, zijn immers niet bedoeld om te worden gezien maar om te worden gehoord. Het verschil tussen bepaalde klanken of woorden is dan ook nauwelijks of niet te zien, “man” en “pan” bijvoorbeeld; ook de woorden “groen” en “rood” hebben bijna hetzelfde mondbeeld.
- Nederlands begrijpen door spraakafzien is in zekere zin te vergelijken met het proberen te begrijpen van wat iemand zegt aan de telefoon wanneer er veel storingen op de lijn zijn. Een deel van wat gezegd wordt, is dan niet hoorbaar en men moet raden om de “gaten” in te vullen. Bij spraakafzien moeten dove mensen dus “intelligent raden” en proberen in te vullen wat ze niet hebben kunnen zien.
- Het spreekt voor zich dat intelligent raden moeilijker is voor wie de taal als kind zeer moeizaam heeft verworven. Maar zelfs voor wie op latere leeftijd doof is geworden, is spraakafzien niet vanzelfsprekend.

- Succes bij spraakafzien hangt af van vele factoren, van de vaardigheid van de dove persoon uiteraard, maar ook van het gespreksonderwerp, van hoe gemakkelijk het is om de gesprekspartner te “liplezen”, van al dan niet gewoon zijn om te communiceren met die bepaalde persoon, enzovoort.
- Spraakafzien is soms wel mogelijk voor kortere gesprekken, maar te inspannend om langere tijd vol te houden.
- Er zijn doven die verbazend goed zijn in het spraakafzien in een 1-op-1 situatie, dus wanneer ze met één enkele persoon praten. Maar spraakafzien bij een groepsgesprek is ook voor hen zo goed als onmogelijk. Ook “spraakafzien op afstand”, dus met een spreker die wat verder weg staat, is te moeilijk.
- Vele dove mensen spreken met een wat vreemde stem. Sommige vrouwen klinken als mannen, sommige mannen spreken met een vrij hoge stem. Sommige dove mensen hebben moeite met het uitspreken van bepaalde klanken en/of articuleren niet zo heel goed.
- Dove mensen horen zichzelf niet spreken. Ze weten vaak niet goed of ze te stil of te luid spreken. Dat kan een bijkomende reden zijn om het spreken te vermijden, zeker in een grote groep mensen en/of met mensen die men niet kent.

Nederlands lezen en schrijven

- Op latere leeftijd slechthorend of doof worden, heeft geen invloed op de schriftelijke taalvaardigheid. Men blijft dus even goed kunnen lezen en schrijven. Voor mensen die een gehoorverlies verwerven nadat ze het Nederlands al goed hebben leren gebruiken, is communicatie via geschreven taal vaak een goede oplossing.
- We schreven al dat het voor dove kinderen niet vanzelfsprekend is om een gesproken taal te leren. Binnen de Vlaamse Dovengemeenschap zijn er dan ook grote verschillen wat de schriftelijke taalvaardigheid betreft. Sommigen lezen vlot Nederlands, voor anderen gaat dit moeizamer. En hetzelfde geldt voor Nederlands kunnen schrijven.
- Er zijn dus nogal wat dove mensen die niet zo vlot lezen. Voor hen is schriftelijke informatie en/of communicatie dan ook geen goede oplossing.
- Net zoals men bij een Franstalige die Nederlands schrijft, sporen van het Frans kan aantreffen in dat Nederlands, kan men ook bij een Vlaamse Gebarentalige die Nederlands schrijft, een zekere invloed van Vlaamse Gebarentaal op het Nederlands waarnemen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het gebruik van het verkeerde voorzetsel, de foutieve werkwoordsvorm of het vergeten van het lidwoord.
- Mensen vinden het niet altijd gemakkelijk om toe te geven dat ze niet zo vlot kunnen lezen en/of schrijven en dat geldt zeker ook voor dove personen.

Gebarentalen

- Gebarentalen zijn de visueel-gestuele talen van Dovengemeenschappen. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, zijn het geen (primitieve) hulpmiddelen voor wie niet zo goed een gesproken taal kan gebruiken. Gebarentalen zijn volwaardige, natuurlijke talen, evenwaardig aan gesproken talen.
- Gebarentalen zijn geen “gesproken talen maar dan in of met gebaren”. De gebarentaal die in Vlaanderen wordt gebruikt, is dus geen vorm van het Nederlands. Gebarentalen zijn zelfstandige talen en niet afgeleid van gesproken talen. Ze hebben een eigen grammatica en een eigen woordenschat (of lexicon).
- Gebarentalen zijn niet internationaal. Elke regio/land heeft een eigen gebarentaal. Bij internationale contacten gebruiken gebarentaligen vaak “International Sign”. International Sign is niet één specifieke gebarentaal maar een vorm van gebarencommunicatie die gebruikt wordt om te communiceren over gebarentaalgrenzen heen.
- Ook in gebarentalen bestaat er variatie en bestaan er dialecten.
- Net zoals gesproken talen zich ontwikkelen, zijn ook gebarentalen niet statisch. Zo komen er bijvoorbeeld voortdurend nieuwe gebaren bij. Denk maar aan gebaren voor begrippen als “selfie”, “drone”, “Twitter”.
- Belangrijk voor de grammatica van gebarentalen is het gebruik van de ruimte en de mogelijkheid om informatie simultaan (“tegelijkertijd”) te organiseren. Dit laatste hangt samen met het feit dat gebarentaligen niet enkel hun handen gebruiken bij het gebaren, ook bepaalde expressies, houdingen of bewegingen van het hoofd en posities van het bovenlichaam maken deel uit van de gebarentaal.
- Gebarentaal is geen pantomime. Tot de woordenschat van een gebarentaal behoren weliswaar “gemotiveerde” (of “iconische”) gebaren: gebaren waarbij de betekenis kan worden afgeleid uit de vorm van het gebaar. Voorbeelden zijn de gebaren voor “eten” en “drinken” waarin men de handeling herkent. Maar zeker niet alle gebaren zijn iconisch, het merendeel van de gebaren is willekeurig.
- Hoewel er wel manieren bestaan om gebarentalen op te schrijven, SignWriting (“Gebarenschrift”) bijvoorbeeld, kennen gebarentalen geen algemeen verspreid schriftsysteem. Dit is niet zo uitzonderlijk, er zijn ook heel wat gesproken talen zonder schrift.
- In zekere zin vergelijkbaar met schrijven, is het maken van videoboodschappen die dan kunnen worden verstuurd (bv. via bepaalde apps op smartphone) of gepubliceerd op sociale media.

De Vlaamse Gebarentaal

- De gebarentaal die in Vlaanderen wordt gebruikt, heet de Vlaamse Gebarentaal of VGT. In Wallonië gebruikt men Langue des Signes de Belgique Francophone of LSFB. Deze twee gebarentalen zijn sterk verwant. Vlaamse Gebarentaal verschilt dan weer sterk van Nederlandse Gebarentaal, de gebarentaal die in Nederland wordt gebruikt, ook al delen Vlaamse en Nederlandse gebarentaligen wel een gesproken (en geschreven) taal, het Nederlands.
- In een studie van rond het jaar 2000 wordt bevestigd wat voordien al werd aan-gevoeld, namelijk dat er binnen de Vlaamse Dovengemeenschap vijf verschillende regionale varianten bestaan. Die vallen min of meer samen met de vijf Vlaamse provincies, vandaar dat men het bijvoorbeeld heeft over Antwerpse gebaren en West-Vlaamse gebaren.
- Vooral in het taalgebruik van jongere VGT-taligen, vervaagt de grens tussen de vijf varianten. We kunnen dan ook stellen dat Vlaamse Gebarentaal een spontaan standaardiseringsproces kent. De varianten vloeien in elkaar over en de verschil-len worden kleiner.
- Vlaamse Gebarentaal werd op 26 april 2006 door de Vlaamse overheid officieel erkend als de taal van de Vlaamse Dovengemeenschap. De erkenning van la Langue des Signes de Belgique Francophone (LSFB) kwam er al eerder, in 2003.
- Er bestaat een online woordenboek voor Vlaamse Gebarentaal. Het gaat om een vertalend woordenboek Nederlands-Vlaamse Gebarentaal/Vlaamse Gebarentaal-Nederlands. Het woordenboek is nog niet volledig en er wordt momenteel aan voortgewerkt.
- Hoewel er aan universiteiten al sinds 1990 taalkundig onderzoek naar de Vlaamse Gebarentaal wordt verricht, blijven nog heel wat aspecten van de taal niet of onvoldoende grondig bestudeerd. Dat komt omdat er maar weinig actieve onder-zoekers zijn.

Vingerspellen en naamgebaren

- Vingerspellen is een manier om de letters van het alfabet met de hand(en) te tonen. Voor iedere letter van het alfabet bestaat er precies één symbool. Vingerspelling is afgeleid van de geschreven vorm van een gesproken taal.
- Vingerspelling maakt strikt genomen geen deel uit van een gebarentaal maar wordt wel samen met gebarentalen gebruikt.
- In Vlaanderen wordt vingerspellen gebruikt:
 - om eigennamen te spellen: namen van personen maar ook plaatsnamen;
 - voor letterwoorden, bijvoorbeeld wc, tv, vzw;
 - wanneer men het gebaar voor een bepaald begrip niet kent of de gesprekspartner kent het niet;
 - om woorden uit een andere gesproken taal (bv. Engels of Frans) visueel weer te geven;
 - om te tonen hoe een bepaald woord wordt geschreven.
- Vingerspellen vraagt tijd en dat is mogelijk een reden voor het ontstaan van naamgebaren. Naamgebaren zijn gebaren die worden gebruikt om te verwijzen naar een bepaalde persoon, of ook wel naar een plaats. Leden van de Doven-gemeenschap hebben uiteraard een naamgebaar, maar ook horende personen over wie in de Dovengemeenschap geregeld gepraat wordt, kunnen een naamgebaar krijgen, politici bijvoorbeeld.

De rol van de mond

- Wie kijkt naar een gesprek in Vlaamse Gebarentaal merkt mogelijk op dat gebarentaligen tijdens het gebaren soms woorden lijken te vormen met hun mond. Dat is zo. Gebaren kunnen samen gaan met een “gesproken component”: een woord of een deel van een woord uit een gesproken taal.
- Daarnaast bestaan er ook “orale componenten”. Dat zijn bepaalde bewegingen van de mond, mondstanden of geluiden die niet gerelateerd zijn aan een gesproken woord. Zo wordt de “ffff-klank” vaak gebruikt in verband met stromend water, een gesloten mond met mondhoeken naar beneden in combinatie met een werkwoord betekent dan weer iets als “intensief”.
- Gesproken componenten worden meestal zonder stem, dus in stilte, geproduceerd. Soms wordt er tijdens het vormen van gesproken componenten en/of orale componenten wel geluid gemaakt. Dat gebeurt echter veelal onbewust (dove personen kunnen die geluiden ook niet horen).
- Voor sommige begrippen wordt hetzelfde manuele gebaar gebruikt. Het verschil kan dan worden gemaakt door de gesproken component. Soms worden gesproken componenten ook gebruikt zonder dat er ook een gebaar wordt gevormd. Het woord wordt dan als het ware “in stilte uitgesproken”, maar er is geen overeenkomstig gebaar. Dit gebeurt echter niet erg vaak.

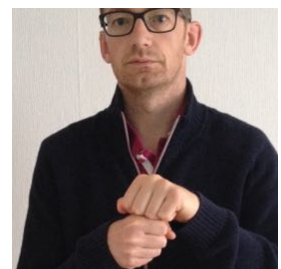

Gemotiveerde gebaren

- Sommige gebaren zijn gemotiveerd: de vorm van het gebaar verwijst op een bepaalde manier naar de betekenis. Dit worden ook iconische gebaren genoemd. Heel duidelijke voorbeelden hiervan zijn de gebaren voor eten, drinken en rijden.

- Bij sommige iconische gebaren is de relatie tussen de vorm en de betekenis minder direct. Het Vlaamse gebaar voor Nederland bijvoorbeeld, verwijst naar de vorm van de mutsen van de Oud-Hollandse kaasmeisjes. Het gebaar voor koffie verwijst dan weer naar het manueel malen van koffiebonen, iets wat trouwens niet meer gebeurt.

- In zekere zin is dit te vergelijken met Nederlandse woorden zoals "koetswerk". Het woord blijft bestaan, maar het gaat allang niet meer over een koets. Een trein-begeleider wordt nog vaak een "kaartjesknipper" genoemd en ook al wordt een fles wijn meer en meer afgesloten met iets wat van een kunststof is gemaakt, we blijven het voorlopig een "kurk" noemen.
- Wie geen gebarentaal kent, herkent soms wel de iconiciteit, maar kan daarom de juiste betekenis van het gebaar nog niet afleiden. Eén van de Vlaamse gebaren voor moord bijvoorbeeld, verwijst naar neersteken met een mes. Wie geen Vlaamse Gebarentaal kent en dit gebaar ziet, "raadt" misschien dat de betekenis "neersteken met een mes" is maar dat is dus niet correct, dit gebaar heeft een meer algemene betekenis en kan worden gebruikt voor alle vormen van moord, dus ook voor moord door wurging.

Andere vormen van gestuele communicatie

- In de Nederlandse taal gebruiken we de term “gebaren” niet enkel voor de “woorden” in een gebarentaal, maar ook voor de “gestures” die (horende) mensen maken terwijl ze praten. Sommige van die “gestures” zijn algemeen bekend, denk maar aan het “duim op”-gesture. Ook gebarentalige mensen kennen en gebruiken dergelijke gestures. Maar er is dus wel degelijk een verschil tussen “gesture” en een gebarentaal.
- Vlaamse Gebarentaal is een zelfstandige taal en geen “Nederlands maar dan in of met gebaren”. Er bestaan echter wel gestueel-visuele communicatievormen die een combinatie zijn van Nederlands en gebaren.
- In Vlaanderen werd zo in de jaren zeventig en tachtig het gebarensysteem “Nederlands met Gebaren” of NmG ontwikkeld. Het kreeg onder meer een plaats in het dovenonderwijs. Nederlands met Gebaren is echter niet zo gemakkelijk te hanteren en wordt niet veel gebruikt.
- SMOG of “spreken met ondersteuning van gebaren” is een vorm van communicatie waarbij men Nederlands spreekt en veelgebruikte woorden combineert met een gebaar. Er zijn een 500-tal SMOG gebaren. De gebaren zijn gebaseerd op de gebaren uit de Vlaamse Gebarentaal maar vaak is hun vorm vereenvoudigd. SMOG wordt niet gebruikt door doven maar door en met horende kinderen en volwassenen met een communicatiehandicap. Het gaat bv. om personen met een verstandelijke handicap of met een bepaalde vorm van autisme.
- Doofblinden gebruiken verschillende vormen van communicatie, afhankelijk van hun restgehoor en restzicht. Ook of iemand eerst doof/slechthorend was en pas later blind/slechtziend of omgekeerd, speelt een belangrijke rol bij de keuze voor een communicatievorm.
- Wie al doof was en een gebarentaal kende voor hij/zij blind werd, gebruikt vaak “vierhandengebaren”. Hierbij houdt de doofblinde persoon de handen vast van de gesprekspartner om zo de gebaren te voelen. Er bestaat ook een vierhandenversie van Nederlands met Gebaren maar dat wordt minder vaak gebruikt. Vierhandengebaren kan worden gecombineerd met “vingerspellen-in-de-hand”.
- Het Lorm-alfabet wordt vooral gebruikt door personen die al blind of slechtziend waren en daarna doof of slechthorend zijn geworden. Het Lorm-alfabet lijkt wat op braille maar dan in manuele vorm.

Wat doen tolken?

- Tolken maken de communicatie mogelijk tussen twee of meerdere gesprekspartners wanneer die gesprekspartners een andere taal (wensen te) spreken. Tolken zetten uitingen in de ene taal zo goed als onmiddellijk om in een andere taal.
- Tolken verschilt van vertalen; het verschil zit vooral in het “onmiddellijke” karakter van het tolken. Vertalers kunnen opzoeken, controleren, terugkeren, tolken kunnen dat niet of amper. De oorspronkelijke uiting wordt meestal maar één keer geproduceerd in de brontaal (bijvoorbeeld het Nederlands van de politiemans) en de tolk vertaalt die zo goed als onmiddellijk naar de doeltaal (bijvoorbeeld het Hongaars van een Hongaars slachtoffer van diefstal).
- Tolken zullen steeds trachten om de boodschap volledig om te zetten, dus zonder dat er informatie verloren gaat. De tolk vertaalt de boodschap ook “naar waarheid”. Zij zal geen informatie toevoegen.
- Tolken vertalen echter niet “letterlijk” of “woordelijk”. Dat kan ook niet, want de talen waartussen de tolken werken, verschillen van elkaar. Het Franse woord “embrasser” kan in het Nederlands “kussen” betekenen, maar ook “omhelzen”. En voor het Nederlandse woord “kast” zijn er in het Engels meerdere mogelijkheden.
- De tolk dient dus na te gaan op welke manier de betekenis van een boodschap in de brontaal zo goed mogelijk wordt weergegeven in de doeltaal. Dit vraagt een zeer goede kennis van de beide talen, maar er is meer nodig. De tolk kent en hanteert bv. ook de nodige tolktechnieken.
- Enkel twee talen kennen, is onvoldoende om ook goed te kunnen tolken. Tolken is een vak en vraagt een gedegen opleiding en oefening.
- Waar mogelijk, tolkt de tolk niet enkel de inhoud maar ook de “bedoeling” van een uiting. De tolk zal bv. aangeven hoe er wordt gepraat/gebaard door de intonatie van de oorspronkelijke spreker mee te nemen in de vertolking. Zo brengt de tolk ook aarzeling over, of woede... Wanneer iemand een warrig verhaal brengt, zal de tolk het ook niet netjes structureren.
- Tolken houden zich aan een deontologische code. Die bepaalt onder meer dat de tolk onpartijdig dient te zijn. In de deontologische code van tolken is er ook ruime aandacht voor de zwijgplicht van de tolk. Tolken dienen te zwijgen over alle informatie die met de opdracht te maken heeft.
- De tolk is er voor beide partijen en niet enkel voor de anderstalige/dove persoon. De taak van de tolk is de communicatie tussen de gesprekspartners mogelijk te maken, zij is niet de “helper” of “assistent” van één van beiden.

Verschillende vormen van tolken:

consecutief en simultaan, vertalen van het blad

- Consecutief tolken betekent dat de tolk eerst luistert of kijkt naar een uiting of meerdere uitingen in de brontaal en die pas daarna omzet naar de doeltaal.
- Kort consecutief wordt gebruikt wanneer de uitingen kort zijn en de tolk louter op geheugen kan tolken. De tolk luistert of kijkt naar wat iemand zegt, wacht tot die persoon klaar is en tolkt dan daarna wat er is gezegd of gebaard. De tolk onthoudt hierbij de boodschap.
- Lang consecutief betekent dat de uitingen te lang zijn om goed te kunnen onthouden. Het gaat dan om uitingen van meer dan een minuut tot ongeveer vier à vijf minuten. Om dergelijke lange uitingen te kunnen tolken, zal de tolk notities maken tijdens het luisteren (of voor gebarentalen: kijken). Die notities worden dan tijdens het tolken gebruikt als geheugensteun.
- Simultaan tolken betekent dat wat de ene gesprekspartner zegt of gebaard bijna gelijktijdig wordt getolkt naar de andere taal. Helemaal gelijktijdig is het natuurlijk niet, want de tolk kan pas starten als zij voldoende informatie heeft gekregen om te tolken. Er is dus altijd een zekere “décalage”, een tijdsparre tussen het begin van de uiting door de spreker en de start van de vertolking door de tolk.
- Bij gesproken talen gebeurt simultaan tolken meestal via een tolk die in de cabine zit. Er wordt dan gewerkt met apparatuur. Soms wordt er wel simultaan getolkt zonder apparatuur, via de fluistertechniek. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de rechtbank. De tolk zit dan bv. vlakbij de verdachte en fluistert de verdachte in het oor. De meeste mensen vinden dit niet zo aangenaam omdat de oorspronkelijke spreker ook hoorbaar is en dit een invloed kan hebben op de concentratie van de persoon die luistert (en eventueel ook op die van de spreker).
- Bij vertalen van het blad wordt een geschreven tekst omgezet in een gesproken boodschap in een andere taal of in een gebarentaal. Een voorbeeld is het tolken van een procesverbaal: voordat de verhoorde persoon tekent, wordt de tekst getolkt in de gesproken taal of gebarentaal van die persoon.

Gebarentaaltolken

- Gebarentaaltolken zijn veelal, maar niet altijd, horende personen die tolken tussen een gesproken taal en een gebarentaal, in Vlaanderen meestal tussen het Nederlands en de Vlaamse Gebarentaal.
- In Vlaanderen wordt nog vaak de term “doventolk” gebruikt. De gebarentaaltolk is er echter niet enkel voor de dove persoon maar om de communicatie tussen de beide gesprekspartners mogelijk te maken. Bovendien zijn er ook “Dove tolken” (zie verder) maar dat is iets anders.
- Gebarentaaltolken tolken bijna steeds simultaan. Dit betekent dus dat ze al beginnen met tolken terwijl de spreker nog aan het spreken of aan het gebaren is. Altijd is er echter wel een zekere “décalage” i.e. de tolk wacht even voor zij begint met het omzetten van de uiting.
- Consecutief tolken tussen een gebarentaal en een gesproken taal kan natuurlijk ook, zeker kort consecutief.
- Lang consecutief tolken veronderstelt het maken van notities. Dit is niet vanzelfsprekend wanneer de tolk tolkt van een gebarentaal naar een gesproken taal. De tolk dient immers te kijken naar de gebaarder en kan daarom niet of moeilijk naar haar blad kijken.
- Gebarentaligen vinden lang consecutief meestal ook niet aangenaam omdat zij dan relatief lang moeten wachten tot er “iets” aan informatie komt. Dit is anders bij horende personen; ook al verstaan zij de spreker niet, zij horen die persoon wel spreken en kunnen daar soms al bepaalde zaken uit afleiden.

Tolken Vlaamse Gebarentaal: opleiding en tolkvoorziening

- In Vlaanderen bestaan er al sinds het begin van de jaren (negentien)tachtig opleidingen voor gebarentaaltolken, aanvankelijk enkel in het volwassenen-onderwijs. Sinds 2008 biedt de KU Leuven ook een universitaire opleiding aan.
- Sinds 1994 hebben dove mensen in bepaalde situaties recht op een tolk die door de overheid wordt betaald. Het gaat dan bv. om tolken in onderwijs (O-uren), in arbeidssituaties (A-uren), en ook in leefsituaties (L-uren). Wanneer een Vlaamse Gebarentalige een tolk wil inzetten voor bijvoorbeeld een oudercontact, een gesprek bij de bank, deelname aan een buurtbewonersvergadering... kan hij/zij daarvoor zogenaamde L-uren gebruiken.
- Het aantal L-uren is beperkt: dove personen hebben slechts recht op 18 uren/jaar. Dit aantal kan eventueel worden verdubbeld. Hiervoor dient men een gemotiveerde aanvraag in te dienen.
- Omdat het aantal L-tolkuren dus beperkt is, zijn gebarentaligen vaak wat spaarzaam. Ze houden er bv. rekening mee dat er aan het einde van het jaar tolkuren nodig zijn voor doktersbezoeken of andere dringende gesprekken. Daarom doen ze soms geen beroep op een tolk wanneer ze ervan uitgaan dat een gesprek relatief eenvoudig zal zijn. Dat is ook zo voor korte gesprekken; de tolk wordt immers vergoed per begonnen tolkuur.
- Het beperkte aantal tolkuren is één van de redenen dat er nog steeds een beroep wordt gedaan op familieleden of vrienden die Vlaamse Gebarentaal kennen om te "tolken" (of eerder te "assisteren bij de communicatie") in plaats van steeds een professionele tolk in te schakelen.
- Ook wanneer er wordt verwacht dat er (lang) moet worden gewacht, wordt het inschakelen van een professionele tolk soms vermeden. Ook de uren die de tolk mee moet wachten, gaan immers af van de 18 tolkuren/jaar.
- In Vlaanderen gebeurt het inzetten van een tolk Vlaamse Gebarentaal bijna steeds via het CAB, Vlaams Communicatie Bureau voor Doven – www.cabvlaanderen.be. Het CAB bemiddelt tussen de aanvrager en de tolk en zorgt ook voor de betaling van de tolk.
- Wanneer een gebarentalige via het CAB een tolk aanvraagt, kan hij/zij de namen van voorkeurstolken opgeven. Het CAB zal dan in eerste instantie nagaan of die tolken de opdracht kunnen opnemen.
- Sommige dove mensen nemen eerst zelf contact op met de tolken met wie ze graag samenwerken. Als ze dan een tolk gevonden hebben, schakelen ze het CAB in voor de verdere opvolging en afhandeling.

Gerechtstolken Vlaamse Gebarentaal

- In het Nederlands wordt met de term “gerechtstolk” verwezen naar tolken die werken in een juridische setting, dus niet enkel in de rechtszaal maar ook bv. tijdens een politieverhoor.
- Aan de KU Leuven Campus Sint Andries Antwerpen bestaat er een specifieke opleiding gerechtsvertalen en -tolken (GVT). Deze opleiding kan ook worden gevolgd door tolken Vlaamse Gebarentaal die op die manier “Gerechtstolk Vlaamse Gebarentaal” kunnen worden.
- Op dit moment is het nog niet zo dat een specifieke opleiding GVT algemeen verplicht is voor wie wil tolken in een juridische setting. Dit zou normaal gezien moeten veranderen zodra het Nationaal Register van beëdigde vertalers en tolken en vertalers-tolken wordt opgericht. Daar wordt op moment dat we dit schrijven nog aan gewerkt.

Afstandstolken, Dove tolken en nog andere mogelijkheden

- Het CAB, het Vlaams Communicatie en Assistentie Bureau voor Doven, organiseert ook het afstandstolken. Hierbij komt de tolk Vlaamse Gebarentaal niet ter plaatse, maar wordt zij gecontacteerd via een computer, tablet of smartphone. De afstandstolk is dan te zien op het scherm. De dove en de horende gesprekspartner kunnen zich samen op dezelfde plaats bevinden of elk op een andere plaats.
- Afstandstolken is vooral bedoeld voor korte gesprekken tussen een dove en een horende persoon en biedt zeker ook een oplossing voor dringende gesprekken wanneer het ter plaatse inzetten van een tolk onmogelijk is.
- Dove tolken zijn tolken die Doof zijn. Zij tolken bijvoorbeeld voor dove personen die geen VGT kennen. De Dove tolken werken dan tussen Vlaamse Gebarentaal en een andere gebarentaal of tussen Vlaamse Gebarentaal en International Sign. Indien de gesprekspartner van de anderstalige dove persoon een horende persoon is die geen VGT kent, werkt de Dove tolk samen met een horende tolk. De horende tolk tolkt dan tussen Vlaamse Gebarentaal en het Nederlands.
- Dove tolken worden ook ingezet om te tolken voor dove kinderen. Horende tolken hebben vaak Vlaamse Gebarentaal geleerd als tweede of derde taal op volwassen leeftijd en weten niet altijd goed hoe hun taalgebruik aan te passen aan kinderen, of ze begrijpen "kindergebarentaal" niet goed. Dan kan een duo van een horende tolk die tolkt tussen Nederlands en VGT en een Dove tolk die tolkt tussen "volwassen VGT" en "VGT voor kinderen" een prima oplossing zijn.
- Werken met Dove tolken is ook aangewezen wanneer er dient te worden getolkt voor dove personen met een minimale taalvaardigheid. Er zijn dove mensen die nooit goed een gesproken taal hebben geleerd, maar ook geen gebarentaal, bv. omdat ze zijn opgegroeid in een land waar het dovenonderwijs niet goed is uitgebouwd of omdat ze een verstandelijke beperking hebben. Dove tolken zijn beter geschikt om de communicatie met deze mensen mogelijk te maken.
- Ook voor het tolken voor sommige doofblinde personen (afhankelijk van de communicatievorm die zij verkiezen, zie elders) kan het inzetten van een Dove tolk de beste oplossing zijn.
- Schrijftolken zetten gesproken taal om in geschreven taal, ze typen wat gezegd wordt, zodat de dove persoon dat kan lezen. Ze worden onder meer ingeschakeld voor lezingen maar ook in onderwijssituaties. Voor het tolken van gesprekken worden schrijftolken niet zo vaak ingezet, zeker niet voor het tolken voor gebarentaligen.

Communicatie via een tolk

- Orale tolken herhalen wat de spreker zegt, vaak met een extra duidelijk mondbeeld. Ze worden ingezet om te tolken voor dove of slechthorende personen die geen gebarentaal kennen, vooral in situaties waar spraakafzien moeilijk is, bv. bij groepsgesprekken of wanneer de spreker op een afstand staat.
- Tolken voor doofblinden: wie doof/slechthorend en blind/slechtziend is, gebruikt een communicatievorm zoals vierhandig gebaren of Lorm. Ook van en naar dergelijke communicatievormen kan er worden getolkt.

Deel 2

Tips

**met het oog op een vlottere
interactie en communicatie**

Algemene tips voor een vlotte interactie

Onder meer over zichtbaarheid, licht en contrast

- Wanneer iemand niet reageert op gesproken taal en/of geluid, bedenk dan dat deze persoon mogelijk niet goed hoort of doof is. Probeer de aandacht te trekken op een visuele manier.
- Zorg steeds dat u zichtbaar bent voor de dove persoon als u hem/haar nadert. De dove persoon zal u immers niet horen aankomen en kan erg schrikken als er plots iemand naast hem of haar staat. Eventueel kan u van op een afstand even zwaaien naar de persoon of de aandacht trekken door een tikje op de schouder of (boven) arm. Uiteraard gaat het hier om een zacht tikje.
- Aandacht trekken binnenshuis, kan bijvoorbeeld ook door het licht aan en uit te knippen. Ook trillingen trekken vaak snel de aandacht van dove personen. Sommige vloeren kan men doen trillen door een keer of twee te stampen met de voet, ook tafel- en bureaubladen kan men vrij makkelijk laten trillen door er op te kloppen.
- Zorg voor een goede verlichting. Slecht verlichte ruimtes kunnen de communicatie bemoeilijken. Probeer in het donker (bv. 's avonds of 's nachts buiten) steeds het licht op te zoeken.
- Houd ook rekening met de lichtinval: vermijd dat de dove gesprekspartner tegen het licht in moet kijken. Houd hier ook rekening mee bij gebruik van een zaklamp. Denk bij fel (zon)licht aan een mogelijk effect van lichtinval en schaduw. Zeker wanneer de dove persoon moet spraakafzien bij de communicatie is het belangrijk dat het gezicht goed zichtbaar is.
- Als er bepaalde geluiden zijn die belangrijk zijn (belsignaal, brandalarm, telefoon, luide omgevingsgeluiden ...) die voor de dove persoon niet waarneembaar zijn en/of waar er door horende aanwezigen op gereageerd wordt, wordt best ook aan de dove persoon meegedeeld wat er aan de hand is.
- Er zijn getuigenissen van doven waaruit blijkt dat de politie het vreemd/moeizaam spreken weleens interpreteert als een teken van dronkenschap. Of als een aanwijzing dat de persoon verstandelijk gehandicapt is. Houd er rekening mee dat iemand die niet goed spreekt, mogelijk "gewoon" doof is.

- Sommige dove mensen hebben een probleem met evenwicht. Dit is een medische kwestie en eveneens geen teken van dronkenschap.
- Ga er ook niet te snel vanuit dat wie groot en snel gebaart, agressief is. Groot en snel gebaren is in zekere zin te vergelijken met roepen in een gesproken taal en komt uiteraard voor wanneer iemand nerveus of opgewonden is.
- Houd er rekening mee dat communiceren in een gebarentaal zo goed als onmogelijk is met handboeien aan.
- Dove mensen hebben weinig of niets aan een telefoonnummer om contact op te nemen. Zorg voor alternatieven, een gsm-nummer waar tekstberichten naar kunnen worden verstuurd bijvoorbeeld, of een e-mailadres.

Communicatievormen

- Heb oog voor de specifieke communicatieve noden van doven en slecht-horenden. Sommige doven verkiezen communicatie in Vlaamse Gebarentaal (VGT), anderen kennen geen VGT of verkiezen het Nederlands, in gesproken en/of geschreven vorm.
- Houd er rekening mee dat er ook anderstalige doven zijn die (nog) geen Vlaamse Gebarentaal en/of Nederlands kennen.
- Binnen de groep van doven en slechthorenden zijn er ook mensen met specifieke communicatieve noden, bv. mensen met een verstandelijke handicap of doofblinde personen.
- Wanneer iemand een hoorapparaat draagt of een CI, betekent dit niet automatisch dat die persoon ook (vlot) gesproken taal kan gebruiken. Sommige dove mensen dragen een hoorapparaat hoewel het weinig ondersteuning biedt bij het communiceren in een gesproken taal, bv. omdat ze zo waarschuwingssignalen opvangen en zich comfortabeler voelen in het verkeer.
- Kortom: het is belangrijk bij contact met slechthorende en dove personen en met gebarentaligen na te gaan welke talen of communicatievormen mogelijk/geschikt zijn en aan welke de voorkeur wordt gegeven.
- Laat ook toe dat een dove persoon zijn/haar voorkeur aanpast. Misschien vindt een gebarentalige het goed om een eerste contact/gesprek te laten verlopen in gesproken en geschreven Nederlands maar verkiest hij/zij voor een volgend gesprek toch Vlaamse Gebarentaal.
- Indien de voorkeur wordt gegeven aan Vlaamse Gebarentaal tijdens een verhoor, dient dit uiteraard zo te worden genoteerd in het proces-verbaal.

Communicatie in gesproken taal

- Om gesproken taal te kunnen waarnemen, moet de dove of slechthorende persoon spraakafzien. Het Nederlands, en gesproken talen in het algemeen, zijn echter niet bedoeld om te worden gezien maar om te worden gehoord. Spraakafzien (of liplezen) vergt dan ook heel veel inspanning en niet iedereen is er even goed in. Wees dus bereid om dingen te herhalen of eventueel op een andere (meer zichtbare) manier te herformuleren.
- Begin pas te praten wanneer er duidelijk oogcontact is.
- Tijdens een gesprek moet het gezicht van de spreker duidelijk zichtbaar zijn – en blijven – om spraakafzien mogelijk te maken. Zorg er zeker voor dat uw mond onbedekt is. (Ook een overhangende snor kan het spraakafzien bemoeilijken.) Praat niet met iets in de mond. Blijf uw dove gesprekspartner aankijken. Draai u zeker niet om en loop niet rond (of stop met praten tijdens het rondlopen).
- Tijdens het spreken en het spraakafzien zal de dove persoon u voortdurend aankijken en oogcontact maken. Horende mensen ervaren dit weleens als vreemd want ze zijn gewoon af en toe weg te kijken van hun gesprekspartner. Probeer hier toch aan te wennen. Bedenk dat geen oogcontact maken door dove mensen als onbeleefd wordt beschouwd.
- Het is niet nodig om te roepen. Dit heeft trouwens een zekere vervorming van het mondbeeld tot gevolg en maakt spraakafzien moeilijker. Ook voor mensen met een hoorapparaat kan roepen een zekere vervorming van het geluid teweeg brengen.
- Denk na over uw taalgebruik. Spreek best Algemeen Nederlands, behalve wanneer u weet dat de dove of slechthorende persoon een bepaald dialect goed of beter begrijpt. Het kan ook goed zijn om weinig gebruikte woorden en complexe zinnen te vermijden. Indien een woord niet begrepen wordt, denk dan na over een synoniem.
- U kan het de dove persoon makkelijker maken door gesproken taal te combineren met bv. wijzen en andere ondersteunende “gebaren”.
- Denk erom dat een dove persoon niet tegelijkertijd kan spraakafzien en naar iets kijken, bv. naar een document of een voorwerp. Stop in dat geval dus met praten tot de dove persoon weer naar u kan kijken.
- Wanneer uw gesprekspartner een hoorapparaat of andere apparatuur gebruikt, kan veel achtergrondlawaai storend zijn.

Tips voor een vlotte communicatie

- Dove mensen praten soms met een “dovenstem”. Geef uzelf de tijd om te wennen aan de manier van praten van uw gesprekspartner. Moeizaam of vreemd praten is zeker geen graadmeter voor taalvermogen of algemene intelligentie. Trek hieruit dan ook geen conclusies daaromtrent.
- Als u uw dove gesprekspartner niet onmiddellijk begrijpt, doe dan niet alsof. Dit getuigt van weinig interesse in wat hij/zij te zeggen heeft en dus van weinig respect. Zeg gewoon dat u het niet begrepen heeft en vraag om herhaling. Als het echt niet lukt, zoek dan een andere manier van communiceren, met pen en papier bijvoorbeeld (zie ook verder).
- Spraakafzien in een één-op-één situatie is al niet eenvoudig, bij groepsgesprekken wordt het helemaal moeilijk. Vaak is het best om voor groepsgesprekken een tolk in te schakelen. Als u toch in groep praat met een dove persoon zonder dat er een tolk aanwezig is, zorg er dan voor dat er telkens maar één persoon tegelijkertijd praat, dat de dove persoon tijd heeft om na te gaan wie er aan het woord is en dat de dove persoon de (mond van de) spreker voldoende goed kan zien.
- Ook een gesprek met “maar” twee gesprekspartners volgen via spraakafzien is niet zo eenvoudig. Zorg er steeds voor dat de dove persoon de tijd heeft om te weten wie er praat en dat hij/zij die persoon kan aankijken.
- Wanneer de dove persoon bij (groeps)gesprekken niet goed kan volgen, zeg dan niet “dat het toch niet zo belangrijk is”. Dat is het natuurlijk wel. De dove persoon heeft evenveel recht op deelname aan en toegang tot het gesprek als de horende gesprekspartners.
- Wees u ervan bewust dat spraakafzien erg vermoeiend kan zijn. Toon begrip wanneer de dove persoon om een pauze vraagt of ervoor kiest om een gesprek stop te zetten. Wees bereid mee op zoek te gaan naar een andere manier van communiceren.
- Stel eventueel voor om het gesprek op een later moment te laten plaatsvinden, eventueel in aanwezigheid van een tolk. Ga misschien na of het mogelijk is een afstandstolk in te schakelen (zie elders in deze gids en op www.cabvlaanderen.be/afstandstolken).

Communiceren via schrift

- Wanneer communicatie in gesproken taal te moeizaam verloopt, is het vaak een goed idee om pen en papier (of de computer) erbij te nemen en het gesprek op die manier voort te zetten.
- Wanneer u gebruik maakt van een computer om verklaringen te “noteren”, is het misschien mogelijk om het scherm te draaien zodat de dove persoon mee kan lezen.
- Buiten kan ook het gebruik van een smartphone of een tablet een optie zijn om via schrift te communiceren.
- Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat alles moet worden opgeschreven. U kan schrijven ook gebruiken als aanvulling bij of ter ondersteuning van communicatie in gesproken taal. Bijvoorbeeld om af en toe een woord te schrijven dat moeilijk te liplezen is of om eigennamen te noteren.
- Hoewel de meeste doven die Vlaamse Gebarentaal als eerste taal hanteren, tweetalig zijn en dus ook Nederlands kennen, gebeurt het dat ze instructies of documenten in geschreven Nederlands (bv. een geschreven verklaring) niet goed begrijpen. We schreven het al: er zijn dove mensen die niet vlot lezen.
- Eis dus nooit dat een dove persoon een schriftelijke verklaring tekent wanneer hij/zij aarzelt. Mogelijk begrijpt hij/zij de tekst niet goed.
- Informatie in geschreven taal is dus niet altijd een voldoende goede oplossing. Wanneer een dove persoon inlichtingen komt vragen, is enkel een folder meegeven of doorverwijzen naar informatie op een website mogelijk niet voldoende.
- Communicatie in geschreven taal, bv. in de vorm van e-mailberichten of tekstberichten verstuurd via telefoon, kan een telefoongesprek vervangen. Denk er ook hierbij aan dat lezen mogelijk minder vlot gaat. Pas indien nodig uw taalgebruik aan, schrijf bijvoorbeeld geen al te lange, complexe zinnen.
- Wanneer een Vlaamse Gebarentalige Nederlands schrijft, is het mogelijk dat er grammaticale fouten worden gemaakt. Dit kan het gevolg zijn van invloed vanuit Vlaamse Gebarentaal. Soortgelijke fouten komen ook vaak voor bij horende niet-moedertaalgebruikers van het Nederlands, bij Franstaligen bijvoorbeeld (die problemen hebben met “maken” en “doen” of met de woordvolgorde).
- Er zijn dove mensen die zich schamen voor het feit dat ze niet zo goed kunnen lezen en/of schrijven in het Nederlands. Houd hier rekening mee.

Tips voor het samenwerken met een tolk Vlaamse Gebarentaal

Voor het gesprek of verhoor

- Voor vele Vlaamse Gebarentaligen is het inschakelen van een tolk Vlaamse Gebarentaal de beste manier om optimale deelname aan een gesprek, een vergadering, ... of om toegang tot informatie te garanderen.
- Doe een beroep op een professionele tolk. Soms laat een dove persoon zich evenwel vergezellen door iemand die Vlaamse Gebarentaal kent maar geen gekwalificeerde tolk is, bv. omdat er geen professionele tolk beschikbaar was. Ook in deze gevallen is het goed om een verschil te maken tussen de rol van die persoon als tolk en eventuele andere rollen (familielid, collega, hulpverlener).
- Indien er geen tolk ter plaatse kan komen, is het zinvol om na te gaan of er een beroep kan worden gedaan op een afstandstolk (zie www.cabvlaanderen.be/afstandstolken). Als ook dit niet kan, stel dan indien mogelijk het gesprek uit tot er wel een tolk aanwezig kan zijn.
- Wanneer er twee Vlaamse Gebarentaligen betrokken zijn bij een gesprek of verhoor, kan het goed zijn om ook twee tolken in te schakelen, zeker wanneer het gaat om een conflict tussen beide personen.
- Houd er rekening mee dat een tolk een opdracht kan weigeren (zelfs moet weigeren) wanneer zij van mening is dat zij niet in staat is de opdracht optimaal uit te voeren. Dit kan het geval zijn wanneer het om een zeer delicate zaak gaat en/of wanneer de tolk van mening is de dove persoon te goed te kennen.
- Geef tolken waar mogelijk de kans om zich voor te bereiden. Tracht de tolk zoveel mogelijk informatie op voorhand te bezorgen. Wees u ervan bewust dat tolken niet eenvoudig is en dat het in uw voordeel is dat de tolk u optimaal begrijpt en zo correct mogelijk kan vertalen wat u zegt.
- Brief de tolk indien mogelijk in een aparte ruimte over de zaak en eventueel ook over de aanpak (bv. de ondervragingstechniek tijdens een verhoor). Maak eventueel de nodige afspraken en/of bespreek wat u verwacht, bv. dat u met een handgebaar zal aangeven wanneer u wenst te onderbreken...
- Indien het gesprek/ verhoor wordt opgenomen (audio of video), geef dat dan aan.
- Bepaal waar de dove persoon en de tolk zullen zitten. Houd wat betreft de plaats van de dove persoon rekening met licht en lichtinval. De tolk dient voor de dove persoon uiteraard goed zichtbaar te zijn. Daarom zit of staat de tolk best naast of een klein beetje schuin achter de horende gesprekspartner. Zo kan de dove persoon tegelijkertijd de horende gesprekspartner en de tolk zien.
- Controleer of de tolk u goed kan horen. Sluit eventueel ramen of deuren zodat er geen storende achtergrondgeluiden zijn.

Tips voor het samenwerken met een tolk Vlaamse Gebarentaal

Tijdens het gesprek of verhoor

- Hoewel er zeker in Vlaanderen een kans is dat de dove persoon en de tolk elkaar al kennen, is het toch goed om de tolk te vragen om zich voor te stellen als de tolk en om even uit te leggen wat zij doet.
- Spreek de dove persoon rechtstreeks aan en niet via de tolk. U spreekt tegen hem/haar zoals u dat ook zou doen als er geen tolk aanwezig was. U vraagt bv. "Hoe gaat het met u?" terwijl u de dove persoon aankijkt en u vraagt niet aan de tolk "Hoe gaat het nu met meneer?".
- De dove persoon dient uiteraard naar de tolk te kijken om te begrijpen wat u zegt. Het is dus niet vreemd dat de dove persoon niet naar u kijkt of blijft kijken terwijl u praat. U kan ervoor zorgen dat u zo staat of zit dat de dove persoon tegelijkertijd naar u en naar de tolk kan kijken.
- Maak oogcontact met de dove persoon en niet (of in mindere mate) met de tolk.
- Gebarentaaltolken tolken bijna zonder uitzondering simultaan. Dit betekent dat ze al beginnen met tolken terwijl de spreker nog aan het spreken is of de gebarentalige nog aan het gebaren is. Vaak is er echter wel een zekere décalage, i.e. de tolk wacht even voor zij begint met het omzetten van de boodschap. Dat is normaal en geen reden om op te houden met spreken of te pauzeren.
- In principe hoeft u bij simultaan tolken niet te wachten op de tolk, u kan gewoon doorpraten. Aan het einde van een stukje tekst kan u evenwel even wachten tot de tolk klaar is met tolken alvorens verder te gaan.
- Het is mogelijk dat de tolk u onderbreekt en vraagt om iets te herhalen. Ook mogelijk is dat de tolk u vraagt om rustiger te spreken. Houd rekening met dergelijke opmerkingen. Het is in uw eigen belang dat de tolk zo optimaal mogelijk kan tolken wat u zegt.
- U kan het de tolk makkelijker maken door zo helder mogelijk te formuleren.
- Het tolken van cijfers, data en zeker van (eigen)namen leidt vaak tot een zekere vertraging in de vertolking. Eigennamen moeten bijvoorbeeld vaak gevingerspeld worden. Houd daar rekening mee. U kan deze gegevens ook opschrijven.
- Tolken is erg inspannend en cognitief belastend. Tolken hebben geregeld een pauze nodig. Voor lange of complexe opdrachten kan daarom worden overwogen om indien mogelijk twee tolken in te schakelen die elkaar dan kunnen afwisselen.
- Vlaamse Gebarentaal en het Nederlands zijn erg verschillend. Daarom kan het gebeuren dat het tolken van een uiting naar Vlaamse Gebarentaal langer duurt of net korter. Dit betekent niet dat de tolk informatie toevoegt of weglaat.

Tips voor het samenwerken met een tolk Vlaamse Gebarentaal

- Het is belangrijk om te weten dat gebarentaligen niet enkel communiceren met hun handen, maar ook met hun gelaat, bovenlichaam, en dergelijke. U bent misschien gewoon om bij bepaalde gesprekken de expressie van uw gesprekspartner te interpreteren. Bij gebarentaligen is dit echter niet zo makkelijk omdat expressie dus ook wordt gebruikt als een talig mechanisme. Het is dus beter om goed te luisteren naar hoe de tolk iets tolkt dan om te proberen om de expressie van de dove persoon te interpreteren.
- Let ook op met het proberen te raden van de betekenis van (gemotiveerde) gebaren. Vaak gaat dat fout. (Denk hier aan het eerder gegeven voorbeeld van het gebaar voor "moord" waarin "steken met een mes" kan worden herkend maar dat toch gewoon "moord" betekent.) Luister beter gewoon naar de tolk.
- Respecteer de rol van de tolk. De tolk is er om te tolken. Vraag haar bijvoorbeeld niet om verdere uitleg te geven aan de dove persoon. Hiervoor bent u zelf verantwoordelijk. Vraag ook niet aan de tolk om de dove persoon na het verhoor of gesprek verder te helpen.
- U bent en blijft ook degene die de leiding heeft over de interactie en het gesprek. Het is aan u om het gesprek te sturen, niet aan de tolk. Indien u het gevoel heeft dat de tolk de leiding overneemt, deel dit dan mee.
- Wanneer de dove persoon een onverwacht antwoord geeft of niet helemaal antwoordt op uw vraag, kan dit te maken hebben met het tolkproces. Herformuleer dan misschien even uw woorden.
- Een tolk kan niet tegelijkertijd fungeren als tolk en zelf uw gesprekspartner zijn. Spreek de tolk dus niet aan (als gesprekspartner) tijdens het tolken. Wacht daar eventueel mee tot na de tolkopdracht.
- Waak indien nodig over de veiligheid van de tolk. Vermeld/noem haar naam niet en zorg er ook voor om geen andere privégegevens te vermelden of zichtbaar te maken in het bijzijn van een derde partij. Laat de tolk ook niet alleen met een verdachte of getuige.
- Het is mogelijk dat een Vlaamse Gebarentalige en de tolk elkaar niet goed begrijpen, bijvoorbeeld omdat het een oudere dove persoon betreft die enkel een bepaalde regionale variant van de Vlaamse Gebarentaal kent. Toon begrip wanneer de tolk aangeeft dat ze de dove persoon niet goed begrijpt of vice versa.
- We herhalen dat niet elke dove persoon vlot Vlaamse Gebarentaal en/of Nederlands kent en gebruikt. Het kan zeker zinvol zijn om een beroep te doen op een Dove tolk om samen met de horende tolk een duo te vormen. Dit is bv. zo bij het tolken voor kinderen, tolken voor personen met een beperkte taalvaardigheid, tolken voor anderstalige dove personen.

Na het gesprek of verhoor

- Betrek de tolk niet in uw werk, bijvoorbeeld door haar na het gesprek of verhoor te vragen wat zij denkt over de zaak, over de dove persoon,... Dit lijkt vanzelfsprekend maar uit getuigenissen blijkt dat dit wel degelijk gebeurt, bv. wanneer de politieinspecteur merkt dat de dove persoon en de tolk elkaar (goed) kennen.
- Zeker wanneer het een emotioneel gesprek was, kan het zijn dat de tolk even op adem dient te komen. Geef haar daartoe de kans alvorens met de administratieve afhandeling te beginnen.
- Organiseer indien mogelijk een “debriefing” zodat de tolk de gelegenheid heeft om enkele specifieke elementen m.b.t. het tolken te verduidelijken en om eventueel tips te geven voor toekomstige samenwerking met tolken. Zorg er evenwel voor dat de debriefing niet over de inhoud van het gesprek of verhoor gaat (zie hiervoor).

Deel 3

Meer weten?

Over Vlaamse Gebarentaal en de Vlaamse Dovengemeenschap

Websites

- Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties:
www.fevlado.be
- Vlaams GebarentaalCentrum (expertisecentrum op het vlak van Vlaamse Gebarentaal):
www.vgtc.be
- Vlaamse Gebarentaal Leeft (algemene informatie website omtrent Vlaamse Gebarentaal):
www.vlaamsegebarentaal.be
- CAB, het Vlaams Communicatie Assistentie Bureau voor Doven (Vlaamse tolkendienst):
www.cabvlaanderen.be
- Dienst afstandstolken van het CAB:
www.cabvlaanderen.be/afstandstolken/
- Beroepsvereniging Vlaamse GebarentaalTolken:
www.bvgt.be
- De Taalgroep Vlaamse Gebarentaal van de KU Leuven:
www.arts.kuleuven.be/vlaamsegebarentaal
- Woordenboek Vlaamse Gebarentaal:
gebaren.ugent.be
- Corpus Vlaamse Gebarentaal:
www.corpusvgt.ugent.be

Enkele publicaties

- Ingeborg Scheiris, 2014. *Hoe Zoenen Doven?* Gent: Fevlado-Diversus.
- Mieke Van Herreweghe & Myriam Vermeerbergen, 2012. *30 Vragen over Gebarentaal in Vlaanderen en 29 Antwoorden*. Gent: Fevlado-Diversus & Academia Press.
- Myriam Vermeerbergen & Mieke Van Herreweghe (Red.), 2008. *Wat (geweest/ gewenst) is. Organisaties van en voor doven in Vlaanderen bevraagd over 10 thema's*. Gent: Fevlado-Diversus & Academia Press.

Over gerechtstolken

Websites

- KU Leuven opleiding Gerechtsvertalen en –tolken:
www.arts.kuleuven.be/home/opleidingen/manamas/gerechtsvertalen_tolken
- KU Leuven Onderzoeksgroep Tolkwetenschap:
www.arts.kuleuven.be/tolkwetenschap
- Lextra Lingua Belgica, vereniging van en voor gerechtstolken en -vertalers in België:
www.lextra-lingua.be
- BBVT/UPTIA: Beroepsvereniging voor Beëdigd Vertalers en Tolken/Union Professionnelle des Traducteurs et Interprètes Assermentés:
www.bbvt.be
- EULITA, the European Legal Interpreters and Translators Association:
www.eulita.eu
- CBTI/BKVT: Belgische Kamer van Vertalers en Tolken - informatie voor beëdigde tolken:
www.cbti-bkvt.org/nl/practical-info/sworn-translators

Enkele publicaties

- Salaets, Heidi, Balogh, Katalin & Rombouts, Dirk, 2014. *Gerechtstolken. Handleiding voor politie en rechtsdeskundigen in een meertalige context*. Leuven: LannooCampus.
- Balogh, Katalin & Salaets, Heidi (eds.) 2015. *Children and Justice: Overcoming Language Barriers. Cooperation in interpreter-mediated questioning of minors*. Cambridge/Antwerpen/Portland: Intersentia.

Organisaties die aan deze gids meewerkten

Fevlado vzw

Fevlado vzw, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties, is de organisatie van en voor de Vlaamse Dovengemeenschap. Fevlado verenigt en vertegenwoordigt dovenclubs en -verenigingen in heel Vlaanderen. Sinds 2015 is Fevlado erkend als sociaal-culturele vereniging door het Ministerie van Cultuur.

Daarnaast behartigt Fevlado de belangen van Vlaamse Gebarentaligen bij de lokale, Vlaamse en federale overheden. Fevlado wil werk maken van gelijkwaardigheid, emancipatie en ontplooiing van dove personen en hun taal, de Vlaamse Gebarentaal, in de samenleving. Daarom komt Fevlado op voor de eigenheid, de rechten en het welzijn van dove personen in alle aspecten van het dagelijks leven.

Meer info: www.fevlado.be

Het Reddend Gebaar

Het Reddend Gebaar is een werkgroep van politiemensen die tolk Vlaamse Gebarentaal zijn of Vlaamse Gebarentaal kennen. De werkgroep werd opgericht in 1998. De leden van het Reddend Gebaar willen ervoor zorgen dat dove en slechthorende personen dezelfde dienstverlening krijgen als horenden, bv. verhoren in hun eigen taal, optimaal toegankelijke informatie...

Tot de realisaties van Het Reddend Gebaar behoren de Noodfax – een voorgedrukt formulier met meerkeuze-antwoorden om de dienst 100 en 101 dringend te kunnen verwittigen via fax – en een gelijkaardig formulier om bankkaart en/of -rekening te blokkeren via Card Stop. De werkgroep kreeg nationale erkenning en kreeg een “eervolle vermelding” vanwege het Vast Secretariaat voor Preventiebeleid.

Contactgegevens:

Inspecteur Luc Clerbout
Politiezone Regio Rhode en Schelde
Wijkdienst Melle
Brusselsesteenweg 150
9090 MELLE
Tel : 09/363.74.13 - Fax: 09/363.74.90
Luc.clerbout@politie5418.be
hetreddendgebaar@telenet.be

Thema en doelstellingen van het project

Het JUSTISIGNS-project is een onderwijs- en opleidingsproject dat kadert binnen het Europese Lifelong learning programma. Het centrale thema van het project is de toegang tot justitie voor leden van de Dovengemeenschap en de rol van gebarentaal-tolken daarbij (www.justisigns.eu). Het project spitst zich voornamelijk toe op de contacten van dove mensen met politiediensten.

In het kader van het JUSTISIGNS-project worden trainingsmaterialen en leermiddelen ontwikkeld en training en vorming aangeboden voor drie doelgroepen:

- gebarentaal-tolken actief binnen het juridische domein, zowel reeds afgestudeerde en beroepsactieve tolken als studenten;
- leden van de Dovengemeenschap;
- leden van politie & andere professionals werkzaam binnen het juridische domein.

Voor meer informatie over het thema en de doelstellingen verwijzen we naar de website.

De partners en de coördinator

Tot de JUSTISIGNS-partners behoren twee Europese organisaties:

- efsli – European Forum of Sign Language Interpreters
- EULITA – European Legal Interpreters and Translators Association

en vier universiteiten:

- KU Leuven, Campus Sint Andries Antwerpen
- University of Applied Sciences for Special Needs Education (Zurich, Zwitserland)
- Trinity College Dublin, Centre for Deaf Studies (Dublin, Ierland)
- Heriot-Watt University, Centre for Translation & Interpreting Studies (Edinburgh, Schotland, Verenigd Koninkrijk)

De coördinator van het JUSTISIGNS-project is Interesource Group (Ireland) Limited.

KU Leuven, Campus Sint Andries Antwerpen – de Belgische partner

De Faculteit Letteren, Campus Sint Andries, Antwerpen van de KU Leuven biedt een bacheloropleiding in de Toegepaste Taalkunde aan en masteropleidingen in Tolken, Vertalen, Meertalige Communicatie en Journalistiek. In 2008 werd Vlaamse Gebarentaal opgenomen in het onderwijsaanbod. De Faculteit organiseert ook verschillende vervolgoopleidingen.

De faculteit heeft een sterke traditie in opleidingen en onderzoek omtrent gerechtsvertalen en –tolken (GVT):

- reeds sinds het einde van de jaren (19)90 zijn we initiatiefnemer van of partner in diverse Europese projecten;
- sinds 1999 bieden we een specifieke opleiding GVT aan;
- meer recent zijn er ook vormingsinitiatieven voor juridische actoren (politie en gerechtsdeskundigen), met het oog op efficiënt samenwerken met gerechts-tolken.

Contact

Heeft u vragen of opmerkingen? Of ideeën voor een specifiek vormingsaanbod? Dan vernemen we dat graag:

- Prof. Myriam Vermeerbergen (hoofd Taalgroep Vlaamse Gebarentaal):
myriam.vermeerbergen@kuleuven.be, 03/502.15.70
- Prof. Heidi Salaets (hoofd Onderzoeksgroep Tolkwetenschap):
heidi.salaets@kuleuven.be, 03/502.15.57
- Prof. Katalin Balogh (hoofd opleiding GVT):
katalin.balogh@kuleuven.be, 03/502.15.97

KU Leuven Faculteit Letteren
Campus Antwerpen
Sint Andriesstraat 2
2000 ANTWERPEN

ISBN 9781907300066

